

Koloniale literatuur en "Landeskunde"

Wat leert ons literatuur m.b.t. politieke gebeurtenissen in en sociale implicaties van voormalige koloniën?

Telkens op blz. 79 van Prof. Wilmots' beginnersboek *Voor wie Nederlands wil leren* oefening 47b, zin 4 gemaakt moet worden "In Amsterdam-Bijlmermeer wonen ook Surinamers en Ambonezen" stellen de studenten onvermijdelijk de vraag: "Wat zijn Ambonezen?", soms ook wel "Wat zijn Surinamers?".

Deze vragen zijn symptomatisch voor het gebrek aan kennis bij Duitse studenten van het Nederlandse en Belgische koloniale verleden, de periode der dekolonisatie en de daaruit voortvloeiende huidige maatschappelijke problemen, zoals bv. de concentratie van Ambonezen en Surinamers in de wijk Amsterdam-Bijlmermeer. Dat koloniale verleden en de nasleep ervan mag echter in een volledige "Landeskunde" van Nederland en Vlaanderen niet ontbreken, omdat de politieke, economische en sociale gevolgen ervan hun stempel op de samenleving gedrukt hebben en deze implicaties weerom hun neerslag hebben in de literatuur.

De poging om via de Nederlandse literatuur in aanraking te komen met de voormalige koloniën loont de moeite, vooral daar waar deze literatuur meer waarheid dan fictie bevat en politieke gebeurtenissen aansnijdt. De rest van deze bijdrage wil daar een proeve van zijn, in dit bestek uiteraard zonder aanspraak op volledigheid.

I. Ontworteld

In het laatste nummer van 1988 van het tijdschrift *Indische Letteren*¹ valt Frank Vermeulen een uitspraak van Rob Nieuwenhuys aan, die in zijn *Oost-Indische Spiegel*² beweerd had dat de Indische letterkunde afgerond zou zijn. Vermeulen bewijst aan de hand van recent verschenen werken dat de Indische literatuur verderleeft en zelfs springlevend is en daar heeft hij gelijk in. Heel wat jongeren "zitten" nog steeds met een Indisch verleden dat ze van zich zelf af willen schrijven.

-
- 1) Frank Vermeulen, *De Indische mythe*. In: *Indische Letteren*. Documentatieblad van de werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde, Leiden, jg. 3, nr. 4. p. 219-234.
 - 2) Rob Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam, 1972/78. 669 p.

Door de publieke opinie zeer goed onthaald werd Marion Bloems (geb. 1952) in 1983 verschenen *Geen gewoon Indisch meisje*, dat de schizofrenie van een in 1952 in een Nederlands vluchtelingenkamp geboren meisje van Indische ouders beschrijft. Zij probeert haar plaats te bepalen in de westerse en/of Aziatische wereld. Dat mislukt allebei en de enige uitweg is zelfmoord. De in het boek verwerkte reizen naar Indonesië zijn pogingen van de hoofdpersoon "Zon" om de eigen "roots" te ontdekken. Deze reizen hebben een andere functie dan die van de schrijfsters zoals Hella Haasse, Beb Vuyk, Aya Zikken of Margaretha Ferguson, die in de jaren '60 en '70 "à la recherche du temps perdu" gingen, op zoek naar hun in Nederlands-Indië doorgebrachte jonge jaren.

Marion Bloems hoofdpersonage doet herhaaldelijk pogingen om aansluiting te vinden bij verschillende groeperingen, ze probeert het o.a. bij Latijns-Amerikaanse mestiezen en ook bij Molukse jongeren, maar moet al gauw vaststellen dat zelfs die haar, net zoals de Nederlandse jongeren trouwens, afwijzen omdat ook zij een gesloten homogene groep vormen. En Zon is Indo, gemengd dus. Er zijn echter eveneens gemeenschappelijke trekjes: Zon voelt op zeker ogenblik de onverklaarbare behoefte om naar het huis van haar ouders te gaan en het blijkt dat haar vader, met wie ze een sterke irrationele band had, op dat ogenblik overleden is. Ook de in Nederland wonende en in het Nederlands schrijvende Molukker Frans Lopulalan, in 1953 in het kamp Woerden geboren, beschrijft in *Onder de sneeuw een Indisch graf* (1985) hoe hij op een ochtend de telefoon laat rinkelen, zich aankleedt en naar het huis van zijn ouders rijdt, omdat hij gewoonweg weet dat zijn vader gestorven is, ook zonder dat men hem dat via telefoon meedeelt. Met de ongeveer 12.000 Molukkers (militairen van het Koninklijk-Indisch Leger en hun families) die in 1951 in Nederland aankwamen, nadat de poging om op 25 April 1950 op Ambon de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken te proclameren mislukt was, werd natuurlijk wel een hoeveelheid "Goena-goena" of "Stille kracht" mee geïmporteerd.'

Lopulalans gelijknamige hoofdpersonage Frans zoekt zijn plaats tussen twee werelden: van de wereld van zijn ouders, die nog volgens Ambonese normen en patronen leven, is hij vervreemd en door Nederlanders, die vaak een mindere opleiding dan hij genoten hebben, wordt hij racistisch bejegend. De Molukse acties (treinkaping, gijzeling, schoolbezetting) in de jaren '75, '77 en '78 werden zeker niet door alle Molukkers goedgekeurd. In

3) Titels van gelijknamige romans van P.A. Daum en L. Couperus, die de geheimzinnige krachten van sommige inlanders in Nederlands-Indië tot thema hadden.

Lopulalans boek is de treinkaping zelfs één der doodsoorzaken van zijn vader. Frans' oom zegt: "Wat hem ook gedeerd heeft is de trein in Assen. En daarin voel ik met hem mee. Waarom hebben wij de Belanda's die triomf gegund; het waren hun wapens die we opnamen, we konden het niet winnen". (p. 16) De Molukse dichter Abé Sahetapy, eveneens geboren in 1953, maar in het kamp Schattenberg, publiceert voor de Molukse zaak en voor de Republiek Malaku Seletan (RMS), een onafhankelijke Molukse republiek. Hij nam zelf deel aan de Molukse acties van de jaren '70 en bracht jaren in de gevangenis door. Ter illustratie een gedicht uit zijn bundel *Alnasah, of de gebroken wereld* (1985), handelend over de 19 dagen durende treinkaping te Assen in mei 1977:

Een dodelijke afloop

Het gebeurde in de vroege ochtenduren

Het gebeurde na negentien dagen strijd

Het gebeurde kwam uit de lopen van de M16

Het gebeurde scheurde ons uiteen

Het gebeurde in een andermans land

Het gebeurde ver van onze broeders en zusters

Het gebeurde tekende hun grote overmacht

Het gebeurde bevestigde onze bestaande strijd.

Maar behalve Indischen en Molukkers zitten er nog andere randgroepen in het mozaïk van de Nederlandse samenleving, die de reden voor hun ontworteld-zijn moeten zoeken in de koloniale geschiedenis. Er is bv. de grote groep der Surinamers, die deels om politieke, deels om financiële en materiële redenen in Nederland zitten. Zowel de situatie der Surinamers in Nederland als van de anderen thuis wordt door Surinaamse auteurs weinig rooskleurig beschreven.

Edgar Cairo, Bea Vianen, Astrid Roemer en Rabin Gangadin schrikken er niet voor terug om de dingen bij hun naam te noemen. Meer dan eens werden ze als bevekkers van het eigen nest uitgescholden. In het twee jaar na Surinames onafhankelijkheid verschenen boek *Adoe Be Lobi - Alles tegen alles* (1977) van de in 1948 geboren Surinamer Edgar Cairo wordt het verhaal verteld van de 17-jarige Roy, die absoluut voor zijn eindexamen moet slagen, omdat hij alleen op die manier een beurs kan krijgen en kan gaan studeren in Nederland, de enige reddende strohalm uit de poel van armoede, ellende, werkloosheid, bovendien nog door militaire overvallen en willekeur verscherpt, kortom: het gewone lot van de zwarte Creolen.

Rabin Gangadin (geb. 1956) schildert in zijn in 1986 verschenen verhalenbundel *Landgenoten* het uitzichtloze van een leven dat men in Suriname moet slijten als volgt: "De mensen schijnen lusteloos en zonder doel door de stad te lopen. Zij kunnen zich slechts terugtrekken in hun bouwvallige houten huizen, zich uit verveling voortplanten en daarna sterven, tenzij zij via een grote genade in de Bijlmermeer belanden." (p. 85/86)

Is men er eenmaal in geslaagd via de "Bijlmermeerexpress"⁴ de Surinaamse ethnische en religieuze heksenketel te ontvluchten, kan men niet meer terug. Men is dan gedoemd eenzaam en ascetisch te trachten naar Nederlands voorbeeld en norm te leven zoals de protagonist Sirdjal in Bea Vianens ironisch betitelde roman *Het paradijs van Oranje* uit 1973, maar veel waarschijnlijker is het dat men binnen de kortste keren meegesleurd wordt in een afgrond van criminaliteit, smokkel, prostitutie, drughandel, moord, zoals bij Astrid Roemers hoofdfiguur Benito, die zich "nergens" meer "ergens"⁵ voelt, hij is volledig de oriëntatie kwijt. Deze stuurloosheid wordt in de nogal chaotische structuur van het boek weerspiegeld, dat doorspekt is met bijbelcitaten, monologue interieur, flarden van liedjes, dialogen in het Engels. Benito probeert in de chaos zichzelf terug te vinden.

Deze opbouw herinnert enigzins aan Marion Bloems *Geen gewoon Indisch meisje*, dat ook naar haar identiteit op zoek was. Vaak leest men tussen de regels van de voor kortere of langere tijd in Nederland in ballingschap levende Surinaamse schrijvers het verwijt dat de Nederlandse koloniale politiek (d.i. het importeren van zwarte slaven uit Afrika in de 17e en 18e eeuw, het bijna volledig uitroeien van de oorspronkelijke bevolking en het invoeren van contractarbeiders uit Java en India na de afschaffing van de slavenhandel in 1863) verantwoordelijk is voor de onleefbare multi-confessionele en multi-rationale maatschappij in haar huidige vorm, voor het feit dat het land nu dientengevolge onregeerbaar is en leegstroomt, leegbloedt.

De blanke Antilliaanse schrijver Tip Marugg (geb. 1923) schijnt in zijn jongste boek *De morgen loeit weer aan* (1988) met zijn eiland Curaçao vrede gesloten te hebben. Dertig jaar eerder vervloekte in *Weekendpilgrimage* zijn hoofdpersonage het eiland als volgt: "Soms wou ik dat ik een neger was. Nou ja, ik bedoel niet helemaal zwart, maar dan toch, dat mijn huidskleur een beetje gekleurd was. Ik stel me voor dat ik me dan wel beter

4) De "Bijlmermeerexpress" is een topic bij de in het Nederlands schrijvende Surinaamse auteurs.

5) De hier besproken roman van Astrid Roemer heet *Nergens ergens* en verscheen in 1983.

op mijn gemaak zou voelen hier. Dit is een negereiland, hoe je het ook bekijkt.” (p. 38) Het gevolg van dit zich onwennig voelen analyseert hij zo: ”Hij leeft in een leegte. Eerst heeft hij natuurlijk geprobeerd zichzelf te vereenzelvigen met de Europese cultuur van zijn voorouders en toen dat niet lukte, met de negercultuur van het eiland waar hij geboren is. Ook dat is niet gelukt. Nu drijft hij tussen de twee in en leeft in een leegte. Arme drommel.” (p. 149)

Twee andere blanke Antilliaanse auteurs, Colá Debrot (geb. 1902) en Boelie Van Leeuwen (geb. 1922) laten hun hoofdpersonages pendelen tussen de Antillen en het Europese continent, steeds op zoek naar zichzelf, naar hun oorsprong, naar de zin van hun bestaan. Van Leeuwens hoofdpersonage Kai blijft, zoals de titel van de in 1962 geschreven roman het reeds suggereert *Een vremdeling op aarde*; Debrot vat in de voorlaatste zin van zijn beroemde, in 1934 verschenen novelle *Mijn zuster de negerin* de aantrekking én afstoting van het eiland voor de daar geboren en teruggekeerde blanke Frits Ruprecht als volgt samen: ”Droevig werd het leven, maar het werd vol van een zinrijkheid die het elders mist.” (p. 66) Niet zo melancholisch zijn de weinige Antilliaanse kleurlingenschrijvers, die in het Nederlands publiceren. Zij voelen zich er goed en willen hun eiland een toekomst geven, ook al hebben ze een poos in Nederland gestudeerd. Frank Martinus Arion (geb. 1936) heeft met zijn lijvige in 1973 verschenen en in verschillende talen vertaalde roman *Dubbelspel* en prachtig en compleet beeld van de Curaçaose samenleving geschapen, waarin de jongere, nogal socialistisch geïnspireerde generatie opstaat tegen de oudere generatie, die gewoon de blanken wil naäpen.

Het politiek eerder rustige landschap van de Nederlandse Antillen werd in 1969 opgeschrikt door een golf van door vakbonden georganiseerde stakingen, die op 30 mei 1969 culmineerden in het in vlammen opgaan van een groot deel van de hoofdstad Willemstad. Dit arbeidsconflict, dat eindigde als een tegen Nederland en Amerika gerichte sociale revolte, vindt als markante gebeurtenis zijn neerslag in de Antilliaanse literatuur. In Arion's *Dubbelspel* (1973) commentariëren de twee personages Boeboe Fiel en Janchi Pau de gebeurtenissen; in het veel agressievere, in 1975 verschenen *Afscheid van de koningin* interpreteert Arion het gebeurde als volgt: ”De mensen werden zelfbewust. Je kon met ze over Black Power en Black Panther praten zonder dat ze je meteen voor communist uitscholden en hard wegliepen zoals daarvóór.” (p. 101-102) Deze evolutie resulteert onder een algemene Rastafari- en Reggae-beweging in het hele Caraïbische gebied rond die tijd. Zelfs nog in zijn in 1979 verschenen *Nobeles wilden*

vermeldt Arion de gebeurtenissen van 1969, hetgeen bewijst, hoe belangrijk hij ze nog steeds vindt.

Diane Lebacs' (geb. 1947) hoofdfiguur *Sherry* studeert de gelijknamige roman uit 1971 op het ogenblik van de opstand in Nederland en ze hoopt vurig dat er nu ook op haar eiland een nieuwe politieke wind zou waaien. Lebacs trekt twee bladzijden uit om van het hele gebeuren uitgebreid verslag te doen.

Zelfs in Tip Marrugs roman uit 1988 *De morgen loeit weer aan* wordt het voor Curaçao brisante politieke feit, waarna trouwens Colá Debrot als Gouverneur der Antillen aftrad, 20 jaar na de feiten nog eens herdacht. Na een uiterst gedetailleerde beschrijving besluit hij: "De dag toen zo veel veranderde, de dag waarop het maagdevlies van mijn dómmelig geboorteeiland met weerstand, pijn en bloeding inscheurde, heb ik doorgebracht met een vrouw met een zachte, mispelbruine huid in een hangmat met rinkelende kalebassen." (p. 40)

Hoe zou een Duitse lezer, die het Nederlands machtig is, deze passage zonder enige achtergrond der Antilliaanse werkelijkheid interpreteren?

II. Getraumatiseerd

Deze zelfde vraag stel ik mij bij de in de herfst 1988 verschenen Duitse vertaling van Adriaan van Dis' *Nathan Sid* (1984). Nathans vader is een voormalige KNIL-militair die een slechte gezondheid overgehouden heeft aan zijn verblijf in een Japans krijgsgevangenenkamp. Nathans drie zusjes en zijn moeder zingen altijd kampliedjes en Nathan is erg jalours omdat hij niet ook in een kamp heeft gezeten, en zich uit de Indische wereld, waar iedereen samen hoort, uitgesloten voelt. Nathan Sid is eigenlijk het verhaal van een jeugd, maar de Indische achtergrond thuis is welbepalend voor Nathans opvoeding.

Maar in hoeverre is het Duitse publiek vertrouwd met het bestaan van Japanse kampen voor blanken tussen 1942 en 1945? Slechts weinigen begrepen de reacties van vele Nederlanders en Engelsen bij de begrafenis van keizer Hirohito.

In Nederland mag de mening over de Jappenkampen en over de politionele acties dan verdeeld zijn, de polemieken tussen Jeroen Brouwers (geb. 1940) en Rudy Kousbroek (geb. 1929) over de juiste dosering der kampgruwelen⁶ en de vele felle reacties op Lou de Jongs elfde deel van *Het*

6) Een staaltje hiervan vindt men bv. in *De Tijd* van november 1988 en *NRC Handelsblad* van 20 januari 1989. Om een genuanceerder beeld van de werkelijk-

Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog over Nederlands-Indië' bewijzen in ieder geval dat de herinnering noch springlevend is, zij het dan dat sommigen zich andere dingen herinneren dan anderen. Hetgeen in Brouwers' *Bezonken rood* (1981) wel buiten kijf staat, is dat in het kamp gepleegde gruweldaden t.o. de moeder van de kleuter en t.o. andere blanke vrouwen voor altijd een normale relatie met zijn eigen moeder onmogelijk maakten: "Mijn moeder was de mooiste moeder, op dat moment hield ik op van haar te houden." (p. 119) "Dat moment" is de afstraffing door een Japanner.*

Rob Schouten schildert in het eerste nummer van 1989 van het *Nieuw Wereldtijdschrift* in een recensie van Brouwers' *De zondvloed* (1988) hoe hij als docent aan een Amerikaanse universiteit een experiment waagde en aan zijn studenten *Submerged Red* (*Bezonken rood* dus) van Brouwers liet lezen. Hij schrijft: "Eerlijk gezegd had ik weinig vertrouwen in de respons: wat moet een Amerikaans student die Nederland slechts van het Vondelpark en het Anne Frankhuis kent, met een zo lyrisch-explosief, zeg maar gerust barok boek, dat bovendien grotendeels handelt over een onbekende oorlog in een land waar hij vermoedelijk nog nooit van heeft gehoord?"

Rob Schouten verwoordt precies de angst die ik soms heb als ik Duitse studenten koloniale en/of post-koloniale literatuur voorschotel. Maar het resultaat kan soms verbazingwekkend zijn. Rob Schouten vervolgt: "Groot was mijn verbazing toen het boek bij sommigen insloeg als een bom. (...); *Submerged Red* deed ze denken aan toestanden in Viëtnam waar ze uit tweede hand, en één student zelfs aan den lijve, van wisten."

Ook al trekt Rudy Kousbroek nog zo van leer tegen de vergelijking, Duitse studenten denken inderdaad onwillekeurig aan concentratiekampen bij het lezen van "Versunkenes Rot".

Hoe zagen nu rond 1946 gerepatrieerde 15-jarige Nederlanders, die uit kampen in een Oosterse wereld kwamen en voor het eerst kennis maakten

heid in de Japanse kampen te krijgen, verdient het aanbeveling er bv. ook Lydia Chagolls *Zes jaren en zes maanden* (1981), Mischa de Vreedes *Kind in kamp* (1989) en Wim Kans *Burmadagboek 1942-45* (1986) bij te lezen.

- 7) Zelfs *Der Spiegel* wijde in nr. 4 van 1988 een vrij uitgebreid artikel aan de felle reacties op Lou de Jongs omstreden elfde deel van zijn geschiedeniswerk.
- 8) Ook de schrijver Ischa Meijer (geb. 1943) toont in *Brief aan mijn moeder* (1974) aan hoe zijn moeder doorheen de verschillende Duitse concentratiekampen ophield zijn moeder te zijn. Hij beschrijft haar als "een door kampleven verwilderde vrouw, met wie geen land te bezeilen viel, elk menselijk contact ontwend, niet in staat tot enige aanpassing, radeloos." (p. 25) Hier vallen duidelijke parallellen tussen Brouwers en Meijer waar te nemen.

met hun koude, natte vaderland Nederland? Deze eerste kennismaking wordt door de essayist Rudy Kousbroek op een uiterst humoristische manier in het in 1987 verschenen Boekenweekgeschenk Nederland, *Een bewoond gordijn* beschreven. Bijvoorbeeld: "Een oudhollandse winterverassing: smeltwater onder een loszittende trottoirtegel, dat tegen je been in je broekspijp omhoogspoot als je op die tegel trapt." Dat was een in Indië onbekende gewaarwording. Cornets de Groot (geb. 1929) lette volgens zijn boek *Tropische jaren* (1986) vooral op het ongewone taalgebruik: "Het Nederlands in Holland. Een enkeltje. Een overstapje. Een Broodje halfom. Gehakt halfom. Patat mèt. De koningin. Tussen de middag. Hiero? Daaro." (p. 124)

F. Springer (geb. 1932) werd zelfs twee keer gerepatrieerd. Hij is de chroniqueur der verdwijnende koloniën en vervult een scharnierfunctie tussen de periode van een Indische jeugd en een baan in Nieuw-Guinea vlak vóór het Irian Jaya werd, in dienst van het stuiptrekkende Ministerie voor Zaken Overzee. Door zijn vlotte verhalen, die de indruk wekken zonder enige moeite of inspanning geschreven te zijn, maken wij kennis met de taken van een Nederlands bestuursambtenaar in één der laatste koloniën, in "de laatste resten tropisch Nederland".⁹ Tot die taken behoorden o.a. het voorzitten van rechtszittingen over zwarte magie, het vangen van twee-meter-lange, met varkensvet ingewreven naakte Papoea-moordenaars in de bergen, het maken van wekenlange inspectietochten te voet door de rimboe. Nog een andere groep werd in 1958 naar Nederland gerepatrieerd: zij die na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 aan de opbouw van Indonesië hadden meegewerkt en in 1958, ten gevolge van de crisis rond Nieuw-Guinea, het land dienden te verlaten. Hiertoe behoorden ook de ouders van de in 1954 in Djakarta geboren Kester Freriks, die deze herinneringen in de verhalenbundel *Grand Hotel Lembang*, waarmee hij in 1979 debuteerde, ophaalt. Het titelverhaal herinnert aan beschrijvingen van Japanse kampen, doch deze keer zijn de bewakers Indonesiërs. Het perspectief is, zoals bij Brouwers, dat van een volwassene die in zijn herinneringen van de 4-jarige kleuter gaat woelen en ook Freriks blijft een geïmpregeerd geheugen voor pregnant onaangename herinneringen te bezitten. Eenmaal in Nederland wordt de huisvesting het grootste probleem, hetgeen niet hoeft te verwonderen nadat er op tien jaar tijd voor zoveel tienduizenden onderdak diende geïmproviseerd te worden. De familie Freriks wordt in een afbraakpand in een achterlijke buurt ondergebracht,

9) Woordspeling op een in 1969 verschenen verslag van W.F. Hermans over een reis naar Suriname, getiteld *De laatste resten tropisch Nederland*.

nadat ze het twee maanden bij de grootouders hadden uitgehouden. De ik-persoon hoort zijn vader tegen zijn moeder zeggen. "Die koelies op het gemeentehuis. Ze dachten natuurlijk dat wij met de kakkerlakken en tijtjaks in ons haar naar Nederland zouden komen. Daarom hebben wij deze bouwval toegewezen gekregen." (p. 36)

Terugkeerders waren vrijwel altijd aan kritiek vanuit de samenleving overgeleverd. Freriks herinnert zich: "Toen vroeg de man daarop aan m'n vader of hij onder de tropenhemel wel een helm had gedragen, i.v.m. de grote hitte en de kans een zonnesteek op te lopen,...(..)" (p. 42) M.a.w.: de man twijfelt eraan of de vader van de auteur wel goed snik is.

En verder: "Het is nog veel te koud voor zomerkleren. Die heeft zeker de zon in haar kop." (p. 42)

Wie denkt hierbij niet aan Droogstoppels afkeurende opmerking over Sjaalman, die in een sjaal gekleed ging: "I.p.v. een behoorlijke winterjas, hing hem een soort van sjaal over de schouder."¹⁰

Deze houding is echter geenszins typisch Nederlands: terugkeerders probeerden dezelfde houding binnen de Belgische samenleving. Mireille Cottenjé (geb. 1933) klaagt in *Dagboek van Carla* (1968): "Dat komt van de zon, naar het schijnt, zei ze aan de collega's. Alle koloniale hebben er wat van. De één natuurlijk meer dan de ander." (p. 126) En enkele bladzijden verder: "Mijn tijd van nietsdoen en de negers commanderen is voorbij, ze zal me genezen van mijn meerderwaardigheidscomplex, zo typisch bij de koloniale". (p. 126)

Of men nu terugkeerde als "koloniaal" of als "opbouwer van een nieuwe natie", zoals bij Freriks' ouders, voor de publieke opinie aan het thuisfront maakte dat hoegenaamd geen verschil uit.

III. Nationalistisch

Vóór de Japanse invasie in Indonesië en de onafhankelijkheidsstrijd achteraf broeiden er natuurlijk al langer separatistische gevoelens en bewegingen. Hella Haasse (geb. 1918) beschrijft in het in 1948 verschenen *Oeroeg* hoe een Nederlandse en een inlandse jongen, die als kinderen speel- en schoolmakkers waren, uit elkaar groeien, hoe de inlandse jongen Oeroeg bewust aansluiting zoekt bij een Mohammedaanse, nationalistische groepering op het eind van de jaren '30 en zich geheel in dienst van zijn volk wil stellen, anti-Nederlands geworden is.

10) Multatuli, *Max Havelaar. Of de koffieveilingen der Nederlandse Handelmaatschappij*. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1970. p. 13.

Één van de weinige door Indonesiërs in het Nederlands geschreven romans is het nationalistische *Buiten het gareel* van Soewarsih Djojopoespito (1912-1977) dat in 1940, door de hulp van Edgar du Perron (1899-1940) het licht zag. Door de uitbrekende tweede wereldoorlog werd er weinig aandacht aan het werk geschonken, maar het werd in 1986 herdrukt. Na het schrijven van *Het land van Herkomst* (1935) waarin hij wel de tijdsgeest van het begin van de jaren '30 (1933 en 1934) in West-Europa geschetst had, maar zich voor de passages over Nederlands-Indië op zijn jeugdherinneringen moest baseren, ontwaakte in Edgar du Perron het verlangen om naar zijn land van herkomst terug te gaan. Daar kwam hij tussen 1936 en 1939 in contact met inlandse intellectuele nationalistten, o.a. met Soewarsih Djojopoespito en haar man Soegondo. Du Perron begeleidde Soewarsih bij het herschrijven van haar autobiografische roman. Het werk geeft ons een authentiek beeld van een inlands meisje uit een gegoede familie, die dankzij de Kartini-scholen en het Kartini-fonds een goede opleiding genoot en onderwijzeres werd. Samen met haar man stelde ze zich in dienst van hun volk en gaf zij uitsluitend les in "wilde", door het Nederlandse gouvernement niet erkende scholen, hetgeen ongeveer gelijkstond met financiële zelfmoord, want na de "communistische opstand" van Bantam in 1926 waren de tegenstellingen van de Nederlandse overheid en het Indonesische nationalisme aanzienlijk verscherpt en stonden de leraren van "wilde scholen" onder sterke controle en repressie. De verdienste van het boek is, dat het ons op een plausibele manier vanuit het standpunt van een Indonesische vrouw doet begrijpen hoeveel moed, geduld, idealisme, ontgoochelingen en opofferingen er nodig waren om een onafhankelijke staat voor te bereiden van bij de basis, namelijk de opvoeding van de dessa-kinderen.

Het boek is geen relaas van de nationalistische beweging, maar wel van het persoonlijk beleven van zo'n nationalistische overgangsfase. Het is deels autobiografisch, deels sleutelroman en deels document, hetgeen zeker refereert naar de vorm van du Perrons *Land van Herkomst*.

Na het getuigenis van een Indonesische, komen wij als vanzelf terecht bij één van de weinige Nederlandse schrijfsters, die in enkele van haar romans getracht heeft vanuit het standpunt van de inlander te schrijven. Madelon Székely-Lulofs (1899-1958) had dat voor het eerst in haar roman *Koelie* (1932) geprobeerd, maar het procédé bereikte zijn hoogtepunt in de geromanceerde biografie *Tjoet Nja Din*. De geschiedenis van een Atjehse vorstin, geschreven tijdens en verschenen kort na de tweede wereldoorlog (1948). Het boek werd in 1985 voor het eerste herdrukt. Székely-Lulofs had in 1942 geweigerd lid te worden van de "Kultuurkamer". Wel onderte-

kende zij de door Prof. Donkersloot gestarte handtekeningenactie tegen de "Kultuurkamer" en deelde mee dat ze niets zou publiceren, zolang de Duitsers Nederland bezet hielden. Haar plan om als hoofdpersonage de verzetsstrijdster bij uitstek tegen de Nederlandse onderwerping van Atjeh te kiezen moet dus symbolisch geïnterpreteerd worden. Székely-Lulofs bracht haar prilste jeugd in Atjeh door, waar haar vader bestuursambtenaar was en hetgeen nu voor ons verste geschiedenis in tijd en ruimte is, was voor haar toen werkelijkheid. Ze leerde lopen te Meulaboh, waar Tekoe Oemar sneuvelde, die als "verrader" de Nederlandse geschiedsschrijving inging en Tjoet Naj Dins tweede echtgenoot was. Na zijn dood streed Tjoet Nja Din, de onverzettelijke, door. Ze kon pas in 1905 door de Nederlanders gevangen genomen worden en overleed enkele jaren later in ballingschap op Java. Székely-Lulofs heeft een groot gedeelte van haar leven op Sumatra doorgebracht en is er in geslaagd, dankzij haar kennis van en haar liefde voor land, volk en zeden, alsook door nauwkeurige opzoekingen, die hier en daar bij gebrek aan documenten, zoals ze zelf zegt, door persoonlijke fantasie aangevuld werden, een vrij volledig en erg interessant beeld op te hangen van het Atjeh rond de eeuwwisseling en – voor zover dit mogelijk is, vanuit het zicht der Atjehers.

Tjoet Nja Din en haar beweegredenen worden hier gerehabiliteerd voor het Nederlandse volk dat een halve eeuw lang over haar en haar man straatliedjes zong, zoals:

"Teukoe Oemar die moet hangen
aan een touw, aan een touw,
Teukoe Oemar en zijn vrouw."¹¹

IV. Gebelgd

In de in vergelijking met de Nederlandse Oost- en Westindische literatuur erg bescheiden hoeveelheid Vlaamse literatuur over Belgisch-Kongo moet het opvallen dat het precies die romans zijn, die zich tijdens de onafhankelijkheid afspelen, die de literatuurgeschiedenis zijn ingegaan. Reeds in 1953 voorspelde Gerard Walschap (1898-1989) *Oproer in Congo*. Hij construeerde een theoretische mogelijkheid hoe zo'n oproer zou kunnen ontstaan en hoe men het ergste zou kunnen vermijden. Via de aanwezige personages schetst hij in feite een koloniale gemeenschap in het klein. Walschap rekende in zijn verhaal echter op te veel begrip, geduld en

¹¹) Paul Vanít Veer, *De Atjeh-oorlog*. Arbeiderspers, Amsterdam 1980. p 211.

menselijkheid van beide kanten: die der blanken en die der Kongolezen. In de realiteit eindigde de opstand niet op basis van wederzijdse samenwerking, gelijkheid, erkenning en achting zoals in Walschaps sprookje. Toch ontsnapt ook hij niet aan de cliché-achtige voorstelling van de neger als een dom, naïef en achterlijk kind.

Vernieuwend in dit opzicht is Jef Geeraerts' (geb. 1930) debuutroman *Ik ben maar een neger* uit 1962, twee jaar naar Kongo's onafhankelijkheid. In *Ik ben maar een Neger* laat Geeraerts de zwarte arts Grégoire Désiré Matsombo vanuit zijn standpunt de officiële onafhankelijkheid en de moord op Lumumba reflecteren. Matsombo klaagt over de onbeschaafdheid, de macht- en geldhonger en het opportunisme van zijn landgenoten, hoewel hij ook boter op zijn hoofd heeft. Hij doet, met alle onsmakelijke details van afgesneden lichaamsdelen, het relaas van de strijd om het presidentschap tussen de aanhangers van Kasavubu en Bolikango in juli 1960. Wat Matsombo de blanken niet kan vergeven, is dat ze als lafbekken, als honden gevluht zijn. Hier horen wij Geeraerts aan het woord. Zwart of blank maakt in feite niet zoveel verschil uit, als de mannen maar echte mannen (macho's dus) en de vrouwen maar echte vrouwen (heet dus) zijn. *Gangreen I* is een lofzang op dit type échte mannen en échte vrouwen, waar Afrika veel meer dan Europa het geschikte werelddeel voor is. Daarom wil het ik-personage Joseph in *Gangreen I* strijden voor Kongo, omdat hij er zich thuis voelt, het is een land voor sterke overwinnaars zoals hijzelf. In België zal hij nooit zichzelf kunnen vinden. De laatste 25 bladzijden van *Gangreen I* beschrijven gruwelijkheden gepleegd tussen 16 maart en 14 juli 1960 van blank tegen zwart, zwart tegen blank, zwart tegen zwart. Hetgeen Matsombo in *Ik ben maar een neger* tot de uitspraak verleidt: "Iets dat mij echter persoonlijk ten zeerste schokt, is het feit dat onze bloedeigen soldaten van het Nationale Leger dezelfde manieren van de blanke slavendrijvers krijgen."

Voor Carla in Mireille Cottenjés *Dagboek van Carla* is Kongo het paradijs. Ze voorziet bij de vlucht tijdens de onrusten na de onafhankelijkheid dat dit tevens het einde van haar leven, haar liefde, haar huwelijk betekent. Carla weet dat iemand niet dezelfde persoon in België kan zijn als in Kongo. Zij en haar man worden vreemden voor elkaar; hun liefde verandert in haat.

Het was een beetje stil rond de Kongo-literatuur, maar sinds de journaliste Lieve Joris (geb. 1953) in 1985 haar heeroom achterna *Terug naar Kongo* reisde en er een reisverslag met heftige kritiek op het Mobutu-

bewind over publiceerde, schijnt Kongo weer inkt te doen vloeien. Zelfs de jeugdliteratuur heeft het thema herontdekt.¹²

Samenvattend kan men stellen dat tengevolge van kolonisatie en dekolonisatie tal van personages in de recentere Nederlandstalige literatuur op zoek zijn naar hun herkomst, getraumatiseerd zijn door kampervaringen of op een min of meer rechtstreekse manier betrokken zijn geweest bij de geboorte van nieuwe staten. Zonder een gefundeerde achtergrond van deze verschijnselen is een sluitende interpretatie voor de doorsnee Duitse lezer niet mogelijk. De noodzakelijkheid van historische informatie geldt uiteraard niet alleen voor modernere, maar in nog grotere mate voor oudere "koloniale" literatuur.

12) Ik denk hier bv. aan het jeugdboek *De rubberjager* van R.H. Schoemans, in 1987 bij uitgeverij Altiora verschenen, dat toch een heel andere kijk op de voormalige kolonie aanbiedt dan bv. de jeugdboeken over Kongo van Leen van Marcke, die eind van de jaren '50, begin van de jaren '60 verschenen.